

اصول اجرا زندان پس از همه‌گیر شدن ویروس کووید-۱۹ (کرونا)

امیرحسین نیازپور*

چکیده

زندان در پهنه سیاست جنایی، همچنان مورد توجه‌ترین کیفرها به شمار می‌رود. در پرتو این مجازات، آزادی آمد و شد بزهکاران برای دوره‌ای سلب می‌شود. اجرای این مجازات آنگاه عادلانه و از لحاظ کیفری اثربخش می‌شود که یک سلسله اصول بر آن ناظر باشد. شماری از این اصول جنبه حقوق بشری دارند و دسته‌ای دیگر دارای ابعاد کیفرشناسانه‌اند. با شیوع ویروس کووید-۱۹ (کرونا) اجرای این اصول با چالش‌های متعددی همراه شده است؛ زیرا پیش از این رعایت و تضمین آنها با تکیه بر ظرفیت‌های محیط حقیقی صورت گرفته بود. اما با پیدایش این ویروس و چالش‌های پدید آمده در زمینه تضمین حق سلامت و آزادی‌های بنیادین زندانیان، بازپروری بزهکاران، بازدارندگی و توان‌گیری کیفری، ضرورت شناسایی چاره برای کنارگذاری چالش‌ها و همچنین بازنگری سیاست جنایی اهمیت یافته است. از این رو، سیاست‌گذاران جنایی باید به شناسایی کیفرهای فناورانه، سیاست‌های کیفری مناسب با وضعیت‌های اضطراری و در واقع ایجاد زمینه‌های مناسب برای حفظ هدف‌های عدالت کیفری و زندان در رویارویی جوامع بشری با این واقعیت‌ها مبادرت ورزند. در این نوشتار، با تکیه بر ظرفیت‌های سیاست جنایی ایران، اصول حقوق بشری اجرا زندان (الف) و اصول کیفرشناسانه اجرا زندان (ب) پس از شیوع ویروس کووید-۱۹ (کرونا) بررسی شده است تا در پرتو آن چالش‌های فرایند کیفر دادن به بزهکاران در زندان کنار گذاشته و زمینه‌های مناسب برای رسیدن به هدف‌های بازپرورانه، بازدارندگی و توان‌گیری کیفری ایجاد شود.

کلید واژگان:

بازنگری کیفری، زندان، سیاست جنایی، مجازات فناورانه، ویروس کووید-۱۹ (کرونا).

* استادیار دانشکده حقوق، دانشگاه شهید بهشتی.

مقدمه

در دسامبر ۲۰۱۹ میلادی بیماری نویافته‌ای که کووید-۱۹ (کرونا) نام‌گذاری شد، برای نخستین بار در شهر ووهان استان هوبه چین شناسایی شد و با شتاب فراوان همه دنیا را فراگرفت. این بیماری دنیاگیر^۱ بر همه جنبه‌های زندگی بشری مانند اقتصاد، صنعت، ورزش، آموزش و پرورش و همچنین کنش و واکنش‌های حقوقی و کیفری تأثیر گذاشته است. در قلمرو حقوق، ابعاد تأثیرگذاری این ویروس دارای پهنای گسترده‌ای است. از یک سو، جلوه‌های این تأثیرگذاری در چارچوب حقوق قراردادها، کار و روابط کارگر و کارفرما، مسئولیت مدنی دولت‌ها، چگونگی دسترسی شهروندان به حق‌ها و آزادی‌های بنیادین و از سوی دیگر، در عرصه حقوق و عدالت کیفری و نسبت به پدیده مجرمانه شناسایی‌پذیر است.

در این میان، تغییر نوع بزهکاری‌ها به دلیل توسعه زندگی مجازی انسان‌ها، افزایش شمار تعدادی از بزهکاری‌ها در برخی محیط‌ها مانند خانواده، دگرگون شدن شیوه زندگی انسان‌ها و ایفای نقش آن در بزه دیدگی آنان، چگونگی پیشگیری از بزهکاری و نیز رسیدگی به رفتارهای مجرمانه در پهنه عدالت کیفری، دسترسی بزه‌دیدگان به عدالت کیفری و چگونگی پاسخ دادن به بزهکاران و اجرای مجازات‌ها از جمله موضوع‌های مهم و مرتبط با این پدیده‌اند که باید با رویکردی واقعیت‌مدارانه به آن نگرست و در این زمینه راهکارگذاری کرد.

جوامع بشری از دیرباز با رفتارهای مجرمانه رویارو بوده‌اند. بر اساس یافته‌های تاریخ حقوق کیفری، بزهکاری پدیده‌ای است که کمینه چهار هزار سال است در این جوامع ارتکاب می‌یابد.^۲ از همان دوران، رویکردهای مختلف برای پاسخ‌گذاری و پاسخ دادن به مرتکبان جرم شناسایی و مبنای ضابطه‌گذاری قرار می‌گیرد. در پرتو رویکرد ناپیامدگرا اصولاً وارد ساختن رنج کیفری بر بزهکاران هدف عدالت کیفری است. از این دریچه، به دست آوردن سود برآمده از کیفر دادن به مجرمان مورد توجه نبوده است و همواره سرزنش شدن بزهکاران بر سایر هدف‌ها برتر شمرده

۱. گفتنی است که، بر اساس اعلام سازمان بهداشت جهانی ویروس کووید ۱۹ (کرونا) پدیده‌ای دنیاگیر (پاندومیک) است. زیرا بیشتر کشورها با آن روبه‌رو گشته‌اند.

۲. برای آگاهی بیشتر نک: پرت، جان، **مجازات و تمدن**، ترجمه هانیه سادات هژیرالساداتی، نشر میزان، چاپ اول، ۱۳۹۶.

می‌شود.^۱ به این ترتیب، در چارچوب این رویکرد، همانا هدف سزادادن مجرمان است تا از این رهگذر زمینه‌های مناسب نظم‌ساز و امنیت‌آور در جامعه ایجاد شود. در واقع، با گذشته‌نگری به وارد ساختن رنج بر بزهکاران مبادرت می‌ورزد؛ بدون آنکه به آینده مجرمان و جامعه‌ا پسا اجرا کیفر توجه داشته باشد. اما، بر اساس رویکرد پیامدگرا، قاعدتاً عدالت کیفری با برخورداری از هدف به دست آوردن سود برآمده از مجازات در راستای پاسخ دادن به بزهکاران گام برمی‌دارد.^۲ به این سان، «کیفر سودآور» بر «مجازات سزاده»^۳ برتری داده می‌شود و در همین چارچوب نظام عدالت کیفری به کارگیری مجازات برای رسیدن به سود را پی می‌گیرد.^۴ بنابراین، بازپروری بزهکاران، بازدارندگی کیفری، گرفتن توان مجرمان و نیز ترمیم زبان‌های واردشده به بزه‌دیدگان در شمار هدف‌های عدالت کیفری قرار گرفته‌اند تا از این رهگذر بزهکاران، بزه‌دیدگان و جامعه به سود کیفری دست یابند. در همین چارچوب، سیاست گذاران جنایی به هنگام کیفرگذاری با رویکردی پیامدگرایانه به شناسایی گونه‌های مجازات و ماهیت و مأموریت برای آنها مبادرت ورزیده‌اند. در این میان، بازپرورانه کردن کیفر زندان از جمله تدابیر سیاست‌گذاران جنایی به شمار می‌رود.

مجازات زندان که به سلب آزادی بزهکاران می‌انجامد، از گذشته‌های دور در پهنه سیاست جنایی پیش‌بینی و استفاده می‌شود. اما چگونگی به کارگیری آن با تحولات متعددی همراه بوده است.^۵ در دوره‌ای صرفاً کارکرد گرفتن توان بزهکاران و دور ساختن آنان از جامعه و در برهه‌ای دیگر، این مجازات جنبه اصلاح و درمان‌کننده یافته است. به این سان، از سوی سیاست‌گذاران جنایی زندان درمان‌کننده جایگزین زندان دورکننده شده است تا از این رهگذر زندان به عرصه‌ای برای دوباره جامعه پذیر شدن بزهکاران تبدیل شود. البته این مجازات با وجود اینکه دارای ماهیت بازپرورانه شده است، همواره از کارکرد بازدارندگی و توان‌گیری برخوردار است. چه اینکه، در پرتو

۱. هالوی، گابریل، *کیفردهی آموزهای مدرن*، ترجمه علی شجاعی، نشر دادگستر، چاپ اول، ۱۳۹۳، ص ۴۱.

2. See: Segev, Reem, Consequentialism, Responsibility, and Retribution Comments on Victor Tadros' Theory of Punishment, *Jerusalem Review of Legal Studies*, Volume 5, 2012.

3. Utilitarian punishment and Retributive punishment.

۴. صفاری، علی، *توجیه یا دلیل‌آوری برای مجازات*، مجله تحقیقات حقوقی، ۱۳۸۴، شماره ۴۲، ص ۲۹۱.

۵. بولک، برنار، *کیفرشناسی*، ترجمه علی حسین نجفی ابرندآبادی، مجمع علمی و فرهنگی مجد، چاپ پنجم،

۱۳۸۵، ص ۸.

زندان بازپرورانه نیز مجرمان برای دوره‌ای از جامعه دور می‌شوند و آنچنان فرصت ارتکاب بزهکاری را نمی‌یابند.

استفاده از زندان پیامدگرایانه برای رسیدن به هدف‌های بازدارندگی، توان‌گیری و خصوصاً در این زمانه سیاست فراگیری شده که بیشتر سیاست‌گذاران جنایی در راستای شناسایی آن گام برمی‌دارند.^۱ این مجازات برای رسیدن به این هدف باید با رعایت یک سلسله اصول به اجرا درآید. اصول مذکور متعدد و به شکل‌های مختلف دسته‌بندی پذیرند. اما شماری از آنها بیشتر جنبه حقوق بشری و دسته‌ای دیگر بیشتر جنبه کیفری دارند. تضمین سلامت زندانیان، دست یافتن آنان به حق‌های بنیادی بشری، از جمله اصول انکارناپذیر حقوق بشری ناظر به این کیفرند که باید در فرایند اجرای آن مورد توجه قرار گیرند. دیگر اینکه، شناخت بازپرورانه، به کارگیری برنامه‌های اصلاح‌مدارانه، دسته‌بندی زندانیان و استفاده شایسته از این کیفر و تدابیر کاهنده زندان از اصول کیفرشناسانه مربوط به این مجازات به شمار می‌روند.

با پیدایش ویروس کووید-۱۹ (کرونا) و خطر گسترده شیوع و سرایت آن، اجرای انواع مجازات با چالش‌های متعددی همراه شده است. مثلاً رکود اقتصادی برآمده از آن از مهم‌ترین چالش‌های پیش روی کیفر جزای نقدی است. به هر روی، شماری از محکومان به این مجازات، فعالیت اقتصادی و درآمد متعارف را از دست داده‌اند و در نتیجه پرداخت جزای نقدی برای آنان امکان‌ناپذیر شده است.

علاوه بر این، ویروس مذکور اجرای زندان را نیز با چالش روبه‌رو ساخته است؛ زیرا ضرورت داشتن اجرای تدابیر ناظر به فاصله‌گذاری اجتماعی و کاهش جمعیت در محیط‌هایی مانند زندان از اقدام‌های مربوط به مهار این بیماری است^۲ که در اجرا ناشدن این کیفر نسبت به دسته‌ای از بزهکاران از رهگذر استفاده از سایر مجازات‌ها یا دادن مرخصی به زندانیان و در واقع ایجاد چالش

۱. برای آگاهی بیشتر نک: بروکس، تام، **مجازات**، ترجمه محمدعلی کاظم نظری، نشرمیزان، چاپ اول، ۱۳۹۵.
 ۲. افزودنی است که سازمان بهداشت جهانی شیوه‌نامه و راهنمای متعددی را در زمینه چگونگی پیشگیری و مقابله شیوع ویروس کووید-۱۹ (کرونا) تهیه و تدوین نموده است. در پرتو آنها حفظ سلامت افراد در این شرایط در گرو بکارگیری شماری از اقدام‌ها از جمله و خصوصاً رعایت فاصله است. برای آگاهی بیشتر نک: تارنمای <https://www.who.int>، علاوه بر این، در شماری از کشورها نیز با توجه به این وضعیت برای چگونگی مدیریت زندان و حفظ سلامت زندانیان سیاست‌گذاری ویژه‌ای شده است؛ مانند کشور انگلستان که در ۱۳ مارچ ۲۰۲۰ شیوه‌نامه‌ای را با عنوان «ویروس کووید-۱۹ (کرونا) و زندان‌ها» تهیه و تصویب کرده است.

در فرایند بازپروری مجرمان و بازدارندگی کیفری تأثیرگذار بوده است. از همین رو، با تکیه بر ظرفیت‌های سیاست جنایی ایران باید چگونگی رعایت و تضمین اصول حقوق بشری اجرا زندان (الف) و اصول کیفرشناسانه اجرا زندان (ب) پس از شیوع ویروس کووید-۱۹ (کرونا) را بررسی کرد تا در پرتو آن چالش‌های فرایند کیفر دادن به بزهکاران در زندان کنار گذاشته، زمینه‌های مناسب برای رسیدن به هدف‌های بازپرورانه، بازدارندگی و توان‌گیری کیفری ایجاد شود.

۱. اصول حقوق بشری اجرا زندان پس از همه‌گیر شدن ویروس کووید-۱۹ (کرونا)

اصول حقوق بشری ناظر به زندان متعدد است. اما تضمین سلامت زندانیان و وجود امکانات مناسب برای زندگی کردن در زندان، ایجاد بسترهای لازم به منظور دست یافتن به حق‌ها و آزادی‌های بنیادی، مانند حق بر آموزش و پرورش یا آزادی ارتباطات، از مهم‌ترین آنها به شمار می‌روند. با پیدایش و گسترش ویروس کووید-۱۹ (کرونا) اجرای اصول پیش‌گفته با چالش‌های متعددی روبه‌رو گردیده‌اند.

۱.۱. تضمین سلامت زندانیان

بزهکاران به زندان افتاده اگرچه هنجارهای کیفری و ارزش‌های بنیادی جامعه را نقض کرده‌اند، انسان‌اند و طبیعتاً از حق‌های اساسی بشری برخوردارند. در این میان، حق برخوردای از سلامت از برجسته‌ترین حق‌هاست؛ زیرا این حق به جان و زندگی این شهروندان و امنیت آنان مرتبط است.^۱ زندان به عنوان کیفر، رنج سلب کردن آزادی را بر مجرمان وارد می‌سازد. در واقع، آزادی آمد و شد این افراد سلب می‌شود تا از این رهگذر مرتکبان جرم پندآموز، هراسان و فاصله‌گیرنده از بزهکاری شوند.^۲ اما با وجود این، دیگر حق‌های این شهروندان پابرجاست و باید در عرصه زندان زمینه‌های مناسب برای دسترسی به آنها فراهم آید.

1. Lines, Rick, "The right to health of prisoners in international human rights law" *International Journal of Prisoner Health*, volume 4, 2008, p. 5.

۲. صفاری، علی، *کیفرشناسی*، انتشارات جنگل، چاپ اول، ۱۳۸۶، ص ۱۲۲.

به همین سبب است که در قواعد کمیته معیار سازمان ملل متحد در زمینه رفتار با زندانیان مصوب ۱۹۵۵ میلادی، بهره‌مندی از خدمات پزشکی، تغذیه و بهداشت مناسب در شمار حق‌های زندانیان قرار گرفته است. از این رو، در محیط زندان باید تدابیر لازم به منظور تأمین حق بر سلامت اتخاذ شود. علاوه بر این، در اصول بنیادی رفتار با زندانیان مصوب ۱۹۹۰ نیز به حق زندانیان بر دسترسی و خدمات بهداشتی اشاره شده است.^۱ در همین چارچوب است که فصل دوم آیین‌نامه سازمان زندان‌ها و اقدامات تأمینی و تربیتی کشور مصوب ۱۳۸۴، به برنامه‌ریزی برای تغذیه و بهداشت زندانیان اختصاص یافته است. به موجب این فصل، باید اقدام‌های لازم به منظور تأمین سلامت و بهداشت زندانیان را به کار گرفت. چنان‌که مطابق ماده ۱۰۲، «بهداری مؤسسه یا زندان مکلف است دست کم ماهی یک بار نسبت به تست پزشکی کلیه محکومان اقدام نماید.» تأمین حق مذکور آنچنان اهمیت دارد که در صورت نبود امکانات مناسب در زندان برای درمان بزه‌کاران باید از امکانات نهادهای درمانی و بیمارستان‌های بیرون از محیط زندان بهره جست. مطابق ماده ۱۰۳، «تا جایی که امکان‌پذیر است باید تربیتی اتخاذ شود که احتیاج‌های درمانی و بهداشتی محکومان بیمار در داخل مؤسسه یا زندان تأمین شود تا به انتقال محکوم به خارج از مؤسسه یا زندان نیازی نباشد. با این همه در موارد ضروری خروج محکوم از زندان برای معالجه بایستی با تأیید بهداری زندان و اجازه رئیس مؤسسه یا زندان و موافقت قاضی ناظر زندان باشد...»

آشکار است که به موجب این مواد، سلامت زندانیان و تأمین آن به شکل مناسب، از یک سو در شمار حق‌های بنیادی زندانیان و از سوی دیگر، به عنوان تکلیف انکارناپذیر نظام زندان‌ها پیش‌بینی شده است. حتی بر اساس ماده ۱۰۴، تأمین هزینه‌های درمان ضروری زندانیان نیز بر عهده زندان نهاده شده است تا نداشتن امکانات مالی مانع دست یافتن به حق مذکور نباشد. علاوه بر این، نظام زندان باید از زندانیان در برابر بیماری‌ها خصوصاً بیماری‌های واگیردار مراقبت کند. به موجب ماده ۱۰۵، «کلیه اماکن زندان‌ها و اماکن وابسته باید دست‌کم ماهی یک بار ضدعفونی شود؛ مگر اینکه به علت ظهور حشره‌ها یا بروز اپیدمی و اشاعه ویروس، بیماری‌های

۱. برای آگاهی بیشتر نک: آقای جنت مکان، حسین، *حقوق کیفری عمومی (کیفرشناسی نو)*، جلد ۳، انتشارات جنگل، چاپ دوم، ۱۳۹۴، ص ۲۴.

موسمی و محلی ایجاب نماید زودتر از موعد مقرر نسبت به گندزدایی لوازم مربوط و سم پاشی در محوطه زندان اقدام شود.» یا همچنین، بر اساس ماده ۱۱۰، «بهداری مؤسسه یا زندان مکلف است برای پیشگیری از سرایت بیماری‌های واگیر، مانند...سل و نظایر آن، وارد عمل شده، با استفاده از همکاری و کمک‌های مالی و فنی وزارتخانه‌ها و مؤسسه‌ها و انجمن‌ها نسبت به تهیه محل و دارو برای درمان کامل بیماران یادشده و... اقدام نماید.» به این ترتیب، سیاست‌گذاران جنایی در راستای رویکرد حقوق بشری و با توجه به اینکه زندانیان پیش از بزهکار بودن انسان‌اند و باید مثل بزه‌ناکردگان از حق‌های بنیادی حتی در عرصه و هنگام اجرای مجازات بهره‌مند شوند، این حق را در نظام حقوقی ایران برای بزهکاران به زندان افتاده و در برابر، این تکلیف را برای کارگزاران زندان شناسایی نموده‌اند تا از این رهگذر از سلامت زندانیان نگهبانی شود.^۱

دسترسی زندانیان به این حق خصوصاً با پیدایش و شیوع ویروس کووید-۱۹ (کرونا) که از جمله بیماری‌های واگیردار و خطرناک است، اهمیت فراوانی دارد؛ زیرا اجرای مجازات باید همراه با تأمین جان و سلامت این نوع بزهکاران همراه باشد. بر اساس سیاست کیفی پیش‌بینی شده از سوی هنجارگذاران، زندانیان آن دسته از مجرمان‌اند که به دلیل ارتکاب بزهکاری صرفاً سزاوار روبه‌رو شدن با رنج کیفی برآمده از سلب آزادی آمد و شد هستند و بنابراین نباید فراتر از این بر بزهکاران محکوم به زندان عذاب روا داشت. به این سان، در سطح سیاست جنایی ایران تضمین سلامت این شهروندان در شمار تکلیف‌های کارگزاران زندان قرار گرفته است تا با ایجاد بسترها و اتخاذ تدابیر مناسب از سلامت اینان مراقبت نمایند.

سلامت زندانیان با شیوع این ویروس به دو صورت می‌تواند تضمین شود. صورت نخست، به‌کارگیری تدابیر کاهنده زندان و در واقع به جامعه بازگرداندن این بزهکاران است. شماری از سازوکارهای کاهنده زندان، مانند آزادی مشروط، نیمه آزادی و مرخصی پیش‌روی کارگزاران عدالت کیفری قرار دارد تا با استفاده از آنها دسته‌ای از زندانیان به جای ماندن در محیط زندان که ممکن است عرصه‌ای برای انتقال این بیماری باشد، در سطح جامعه ضمانت اجراهای کیفی را تحمل کنند. این سازوکارها که در چارچوب قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ پیش‌بینی شده‌اند، با تکیه بر اصول کمینه بودن زندان و ضرورت داشتن حفظ جان زندانیان قابل استفاده‌اند

۱. برای آگاهی بیشتر نک: پرت، جان، پیشین.

و از این رو، مقام‌های عدالت کیفری باید نسبت به آن و در نتیجه جایگزین کردن سازوکارهای پیش‌گفته گام بردارند. برای مثال، به موجب ماده ۵۷ قانون مذکور، «در حبس‌های تعزیری درجه پنج تا هفت... محکوم می‌تواند در طول دوره تحمل مجازات در صورت دارا بودن شرایط قانونی، صدور حکم نیمه آزادی را تقاضا نماید و دادگاه موظف به رسیدگی است». البته، مطابق ماده ۸ **قانون کاهش مجازات حبس تعزیری ۱۳۹۹**، «...در مورد حبس‌های تعزیری درجه دو، درجه سه و درجه چهار، در صورت گذراندن یک‌چهارم مدت حبس... نیمه آزادی قابل استفاده است و بنابراین می‌توان نسبت به آن دسته از زندانیان که یک چهارم دوران زندان را گذرانده‌اند، از این شیوه بهره جست.

در همین چارچوب، با شیوع ویروس یاد شده بخشنامه‌ای قضایی به شماره ۹۰۰۰/۲۱۴۰۵۶/۱۰۰ در ۷ اسفند ۱۳۹۸ صادر گردیده است تا در پرتو آن و به منظور «ضرورت حفظ سلامت زندانیان» شماری از بزهکاران از زندان آزاد شوند. به این سان، اگرچه اجرا مجازات بر مجرمان در بازپروری آنان و پاسداری از نظم عمومی و برقراری امنیت و همچنین بازدارندگی نقش آفرین است، باید با تضمین سلامت اینان انجام پذیرد. بدیهی است، در صورت بودن شرایط پرخطر، حق مذکور بر سایر حق‌ها برتری می‌یابد و بنابراین باید به سمت کنارگذاری این کیفر یا توقف اجرای آن برای دوره‌ای گام برداشت. البته، در این شرایط برای کنارگذاشتن زندان باید از یک سو از ظرفیت‌های تقنینی موجود بهره جست. به هر رو، مطابق ماده ۴۹۴ قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲، «اصل بر ایستاناپذیری فرایند اجرای حکم‌های کیفری» است؛ مگر اینکه در چارچوب قوانین توقف اجرای آن پیش‌بینی شده باشد. در این زمینه، به نظر می‌رسد می‌توان از شیوه‌های نیمه‌آزادی و آزادی مشروط آنگاه که شرایط وجود داشته باشد، استفاده کرد. اما از سوی دیگر و آنگاه که حفظ سلامت زندانیان از رهگذر ظرفیت‌های تقنینی موجود امکان‌ناپذیر باشد، باید در راستای سیاست‌ها و مصوبه‌های ستاد ملی مقابله با کرونا گام برداشت. تشکیل این ستاد در مصوبه شورای عالی امنیت ملی ریشه دارد. این شورا به موجب اصل یکصد و هفتاد و ششم قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران مصوب ۱۳۵۸، برای «تأمین منافع ملی و پاسداری از انقلاب اسلامی و تمامیت ارضی و حاکمیت ملی» تشکیل شده است و وظیفه دارد در این زمینه سیاست‌گذاری نماید. در همین چارچوب، شورای عالی امنیت ملی با شیوع ویروس

مذکور و تبدیل شدن آن به تهدیدی فراگیر نسبت به جان شهروندان ایجاد ستاد پیش‌گفته را با برخورداری از اختیارات ویژه تصویب کرده است تا از این رهگذر با شتاب مناسب نسبت به وضعیت‌های پیش‌رو، آن هم در شرایط اضطراری به اتخاذ تدابیر لازم مبادرت ورزید. بنابراین، آزاد کردن زندانیان با تکیه بر مصوبه‌های این ستاد که سلامت و امنیت شهروندان را اصول مبنای تصمیم‌گیری‌ها می‌پندارد، می‌تواند ظرفیت هنجارمند دیگر به شمار آید. البته، با توجه به اینکه مطابق ماده ۲۴۷ آیین‌نامه سازمان زندان‌ها و اقدامات تأمینی و تربیتی کشور مصوب ۱۳۸۴ این آیین‌نامه از سوی رئیس قوه قضاییه تصویب شده است، می‌توان با شناسایی مجموعه‌ای از ضوابط مربوط به وضعیت‌های اضطراری دست کم سطح استفاده از سازوکار مرخصی زندانیان را که در کاهش جمعیت زندانیان و حفظ سلامت آنان نقش‌آفرین است، بالا برد.

به این ترتیب، به نظر می‌رسد با توجه به شیوع ویروس مذکور باید اکنون میزان استفاده از سازوکارهای کاهنده زندان را با تکیه بر ظرفیت‌های تقنینی موجود افزایش داد و سپس در راستای تدوین قانون مناسب با این شرایط و توسعه‌دهنده شیوه‌های کیفی و زندان‌زدا گام برداشت، تا از این رهگذر شمار بیشتری از بزهکاران به زندان افتاده، امکان زندگی در بیرون از این محیط را بیابند. چه اینکه، پرجمعیت بودن زندان‌ها احتمال شتاب یافتن شیوع این ویروس را میان زندانیان افزایش می‌دهد و بر این اساس جان شماری از آنان در معرض خطر قرار می‌گیرد. صورت دوم، به کارگیری تدابیر بهداشتی و مراقبتی در محیط زندان است. به هر رو، شماری از بزهکاران به دلیل برخوردای از حالت خطرناک پایدار و ارتکاب جرم‌های شدت یافته همواره باید در چارچوب زندان مجازات شوند. آشکار است که نسبت به این دسته نیز باید به اتخاذ تدابیر مناسب تضمین‌کننده سلامت مبادرت ورزید. پیش‌بینی فضای مناسب برای گذران زندان، جداسازی زندانیان دارای شرایط ویژه و آسیب‌پذیر، به کارگیری تدابیر بهداشتی پیش‌گیرانه، ایجاد امکانات لازم برای درمان و قرنطینه زندانیان مبتلا و رعایت فاصله‌گذاری در عرصه زندان از جمله تدابیر حافظ سلامت زندانیان به شمار می‌روند. این نهاد مطابق مواد ۱۰۲ تا ۱۲۱ آیین‌نامه سازمان زندان‌ها و اقدامات تأمینی و تربیتی کشور مصوب ۱۳۸۴ با اقدام‌های مناسب پیش‌گیرانه و سپس درمان‌کننده، باید زمینه مبتلا شدن به این بیماری و شیوع آن در میان زندانیان را از بین

برد.^۱ علاوه بر این، به موجب تبصره قسمت ۱ بند (ج) ماده ۳۸ قانون احکام دائمی برنامه‌های توسعه کشور مصوب ۱۳۹۵ وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی نیز در کنار سازمان زندان‌ها و اقدامات تأمینی و تربیتی کشور وظیفه یافته است تا «...زندان‌ها را به عنوان منطقه بهداشتی تحت پوشش خدمات جامع و همگانی سلامت کشور قرار دهد.» آشکار است که اجرای این تکلیف می‌تواند در افزایش امکانات زندان‌ها در زمینه سلامت زندانیان که در معرض خطر ویروس مذکور قرار دارند، نقش ایفا نماید. در همین چارچوب، مطابق ماده ۳ آیین‌نامه اجرایی بند (ج) ماده ۳۸ قانون احکام دائمی برنامه‌های توسعه کشور مصوب ۱۳۹۸ وزارت پیش‌گفته باید به «ارائه مراقبت‌های سلامت برابر بسته‌های خدمات ادغام یافته در نظام شبکه سلامت متناسب با شرایط زندانیان» مبادرت ورزد. به این‌سان، به کارگیری اقدام‌های مناسب بهداشتی برای تضمین سلامت بزهکاران در عرصه زندان در شمار وظیفه‌های بنیادی نهادهای مذکور پیش‌بینی شده است تا از این رهگذر اجرای کیفر زندان نسبت به این شهروندان به صورت سلامت‌مدارانه انجام پذیرد.

۱.۲. تضمین آزادی‌های بنیادین زندانیان

انسان‌ها اساساً آزاد آفریده شده‌اند. این حق دارای جلوه‌های متعددی است که شماری از آنها ناظر به زندانیان است. به هر رو، بزهکاران به زندان افتاده، از یک سو به عنوان یک انسان و مانند همه دسته‌های بشری از حق برابر در دسترسی به آزادی برخوردارند و از سوی دیگر، مجازات آنان سلب آزادی آمد و شد است و بر همین اساس، نباید این شهروندان را از سایر آزادی‌ها دور ساخت. از این رو، زندانیان دارای آزادی‌های پرشماری هستند که باید زمینه‌های دسترسی به آنها در این محیط ایجاد شود.^۲ ارتباط داشتن آنان با بیرون زندان از مهم‌ترین جلوه‌های آزادی زندانیان است. به موجب آن، بزهکاران به زندان افتاده باید با خانواده و دوستان ارتباط داشته باشند و همچنین از رخدادهای بیرون زندان آگاه شوند.

۱. گفتنی است که به موجب ماده ۶۴ آیین‌نامه سازمان زندان‌ها و اقدامات تأمینی و تربیتی کشور مصوب ۱۳۸۴، «محکومان حداکثر دو ماه در قسمت پذیرش و تشخیص تحت آزمایشگاه‌های پزشکی، روان‌پزشکی، آزمون‌های روان‌شناسی و شناخت شخصیت و استعداد قرار گرفته و میزان سلامت جسمی و روانی معلومات و اطلاعات مذهبی و علمی و فنی آنان را در جهت شناخت شخصیت بررسی و تعیین می‌گردد...» به این‌سان، کارگزاران زندان از این رهگذر می‌توانند به قرنطینه کردن زندانیان تازه وارد برای سپری شدن دوره احتیاط در زمینه ویروس کووید ۱۹ (کرونا) اقدام نمایند.

۲. برای آگاهی بیشتر نک: دانش، تاج‌زمان، *حقوق زندانیان و علم زندان‌ها*، انتشارات دانشگاه تهران، چاپ چهارم، ۱۳۷۶.

این آزادی آنچنان اهمیت دارد که در مواد ۳۷ تا ۳۹ قواعد کمیته معیار سازمان ملل متحد در زمینه رفتار با زندانیان مصوب ۱۹۵۵ شناسایی شده است. بر اساس این مواد، زندان باید زمینه‌های مناسب را برای دیدار زندانیان با خانواده و دوستان فراهم آورد و نیز فرصت آگاه شدن از رخدادهای از رهگذر در دسترس قرار گرفتن رسانه‌ها را به آنان بدهد. در سطح سیاست جنایی ایران، این گونه آزادی‌ها در فصل یکم بخش سوم آیین‌نامه مذکور با عنوان «ملاقات» پیش‌بینی شده است. بر اساس ماده ۱۸۰، «کلیه محکومان و متهمان تحت نظارت کامل و طبق مقررات این آیین‌نامه مجاز به داشتن ارتباط با بستگان و آشنایان خود می‌باشند و این ارتباط به وسیله ملاقات و مکاتبه‌ها انجام می‌پذیرد.» بنابراین، زندان باید از رهگذر تدابیر مناسب، زمینه‌های رسیدن به آن را برای بزهکاران به زندان افتاده ایجاد نماید. مطابق ماده ۱۸۲، «زوج یا زوجه، پدر، مادر، برادر، خواهر و فرزندان محکوم یا متهم و همچنین پدر و مادر همسر وی حق دارند براساس شرایط ملاقات‌های هفتگی با محکوم ملاقات کنند و سایر بستگان و دوستان محکوم در صورت درخواست با کسب اجازه از طرف رئیس مؤسسه یا زندان یا قاضی ناظر می‌توانند ملاقات کنند.» این دسترسی علاوه بر اینکه دارای جنبه حقوق بشری است، در بازپروری و بازسازی نظام شخصیت مجرمان نیز تأثیرگذار است. به هر رو، این ارتباط در پدید آمدن نشاط در زندانیان و پذیرش برنامه‌های بازپرورانه نقش مؤثری ایفا می‌کند.

با شیوع ویروس کووید-۱۹ (کرونا) و طبیعتاً ضرورت داشتن فاصله‌گذاری اجتماعی، رسیدن زندانیان به این نوع آزادی با چالش‌های متعددی همراه شده است. چه اینکه دیدار این بزهکاران با اعضای خانواده و دوستان به شکل آسان امکان‌پذیر نیست و بنابراین چه بسا گاه برای رعایت ضوابط بهداشتی و پیش‌گیرنده نسبت به این بیماری این ارتباط باید برای دوره‌ای کنار گذاشته شود. این چالش آنگاه بیشتر می‌شود که اعضای خانواده و دوستان بزهکاران در شهر دیگری زندگی می‌کنند. به این سان، دسترسی آن دسته از زندانیان که باید همواره در این محیط کیفر را تحمل نمایند، به آزادی ارتباط با بیرون، از رهگذر دیدارهای حقیقی امکان‌ناپذیر می‌شود یا تا اندازه زیادی کاهش می‌یابد.^۱

۱. گفتنی است که شماری از اداره کل زندان‌ها، مانند گلستان، پس از شیوع ویروس کووید-۱۹ (کرونا) از شیوه دیدارها در کابین برای دسترسی زندانیان به این حق استفاده می‌کنند. برای آگاهی بیشتر نک: تارنمای <http://www.golestanprison.ir>

۲. اصول کیفرشناسانه اجرا زندان پس از همه‌گیر شدن ویروس کووید-۱۹ (کرونا)

اجرای اثربخش کیفر زندان به رعایت یک سلسله اصول کیفرشناسانه نیز وابسته است؛ زیرا این اصول ناظر به ماهیت و کارکرد این مجازات است و بنابراین باید برای رسیدن به این کیفر، هدف‌های پیش‌بینی شده به اجرا درآیند. در عرصه عدالت کیفری اصول متعددی که ماهیت کیفرشناسانه دارند، شناسایی گردیده‌اند. برجسته‌ترین آن جنبه بازپرورانه دارد. اما علاوه بر این، از مجازات زندان برای دسترسی به یک سلسله هدف‌های دیگر نیز استفاده می‌شود که طبیعتاً در این زمینه رعایت و تضمین اصول مربوط به این هدف‌ها ضروری است. به این سان، بازپروری بزهکاران، بازدارندگی و توان‌گیری کیفری از مهم‌ترین اصول کیفرشناسانه ناظر به این کیفرند که باید در فرایند اجرای آن شناسایی و تضمین شوند.^۱

۲.۱. بازپروری بزهکاران

عدالت کیفری و زندان هدف‌های متعددی دارد که در این میان بازپروری بزهکاران از مهم‌ترین آنها به شمار می‌رود.^۲ در پرتو این هدف، زندان باید پس از شناخت مؤلفه‌های جرم‌زای فرد و محیط مدارانه به اتخاذ و اجرای تدابیر مناسب به منظور بازپذیری اجتماعی بزهکاران مبادرت ورزد.^۳ بر اساس آن، زندان باید عرصه‌ای برای آشنایی و همراه ساختن دوباره مجرمان با هنجارها و ضوابط کیفری باشد. این هدف آنچنان دارای اهمیت است که در سطح سیاست جنایی سازمان ملل متحد تبلور یافته است. میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی مصوب ۱۹۶۶ میلادی از جمله مهم‌ترین آنهاست. به موجب بند ۳ ماده ۱۰ این سند، کشورهای عضو مکلف‌اند تا نظام زندان‌ها را با هدف بنیادی بازپروری بزهکاران پی‌ریزی کنند. به این سان، سازمان ملل متحد با رویکردی الزام‌آور، به زندان کارکرد بازپرورانه داده است تا از رهگذر آن، کشورهای عضو به سمت ایجاد آن زندان پیش‌روند که پس از شناسایی مؤلفه‌های فرد و محیط مدارانه‌ای که

۱. غلامی، حسین، *کیفرشناسی*، نشر میزان، چاپ چهارم، ۱۳۹۵، ص ۱۳۰.

2. Conrds, Johan.P, Corrections and Simple Justice, Journal of Criminal Law and Criminology, volume 64. 1973, p. 208.

۳. جوان جعفری، عبدالرضا و سیدمحمد جواد ساداتی، *ماهیت فلسفی و جامعه‌شناختی کیفر*، نشر میزان، چاپ اول، ۱۳۹۴، ص ۷۱.

اسباب بزهکار شدن افراد را فراهم آورده است، با به‌کارگیری تدابیر مناسب، زمینه‌ساز دوباره هنجارمند شدن بزهکاران شود.

در همین چارچوب، اسناد ارشادگر متعددی تصویب و شناسانیده شده است تا در پرتو آنها بهره‌مندی از زندان به عنوان کیفر بازپرورانه پدیده‌ای فراگیر شود. قواعد کمیته معیار سازمان ملل متحد در زمینه رفتار با زندانیان مصوب ۱۹۵۵ میلادی نمونه برجسته‌ای از آن به شمار می‌رود. در پرتو این سند، به‌کارگیری مجازات زندان باید بر یک سلسله اصول استوار باشد. بازپرورانه بودن این کیفر، بشردارانه بودن آن، عادلانه بودن اجرای این مجازات، افتراقی سازی زندان و استفاده کمیته از مجازات مذکور از جمله این اصول اند که در سند پیش گفته به منظور ترویج و گسترش الگوی مطلوب اجرای کیفر زندان پیش‌بینی شده است. این اصول چنان دارای اهمیت‌اند که در سال ۱۹۹۷ میلادی دوباره در بیانیه اصول بنیادی رفتار با زندانیان جای گرفته‌اند تا زندان برای ایفای نقش بازپرورانه در عرصه سیاست جنایی کشورها به رسمیت شناخته شود.

این رویکرد که در این دوران جنبه جهانی نیز یافته، در سطح سیاست جنایی کشورهای متعددی تبلور پیدا کرده است. در پهنه سیاست جنایی ایران در سطح‌های مختلف تقنینی کارکرد بازپرورانه برای مجازات زندان شناسایی گردیده است. قسمت دوم بند ۵ اصل یکصد و پنجاه و ششم قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران ۱۳۵۸ مهم‌ترین جلوه تقنینی در این زمینه است. مطابق آن، قوه قضائیه تکلیف یافته است تا در راستای «اصلاح مجرمین» گام بردارد. علاوه بر این، قانون احکام دائمی برنامه‌های توسعه کشور مصوب ۱۳۹۵، نمونه‌ای برجسته در این زمینه است. مطابق بند (ج) ماده ۳۸ کارکرد بازپرورانه را برای مجازات زندان پیش‌بینی کرده است. به موجب این بند، زندان اساساً باید موجبات «بازاجتماعی کردن محکومان»، «تسهیل بازگشت محکومان پس از تحمل کیفر به زندگی شرافتمندانه» و «آموزش زندانیان» را فراهم آورد.^۱

با وجود این، کارکرد بازپرورانه زندان در قانون تبدیل شورای سرپرستی زندان‌ها و اقدامات تأمینی و تربیتی کشور به «سازمان زندان‌ها و اقدامات تأمینی و تربیتی کشور» مصوب ۱۳۶۴ پیش‌بینی شده است. بر اساس ماده ۲ آن، «اصلاح و ارشاد و آموزش زندانیان» و «حرفه‌آموزی

۱. افزودنی است که این رویکرد در ماده ۲ آیین‌نامه اجرایی بند (ج) ماده ۳۸ قانون احکام دائمی برنامه‌های توسعه کشور مصوب ۱۳۹۸ نیز شناسایی شده است.

آنان» از مهم‌ترین وظیفه‌های این سازمان است. بنابراین، قانون‌گذار در چارچوب این قانون زندان بازپرورانه را شناسایی کرده است تا از رهگذر آن، زندان عرصه‌ای برای اصلاح و درمان مجرمان باشد. در همین راستا، آیین‌نامه سازمان زندان‌ها و اقدامات تأمینی و تربیتی کشور مصوب ۱۳۸۴ در تعریف زندان به این کیفر جنبه اصلاح مدارانه داده است تا بزهکاران در دوران زندان در پرتو برنامه‌های آموزشی، پرورشی، حرفه‌آموزی و روان‌درمان مدارانه به سمت دوباره جامعه‌پذیرشدن پیش روند. مطابق ماده ۳ آیین‌نامه مذکور، «زندان... با هدف حرفه‌آموزی، بازپروری و بازسازی...» پهنه‌ای برای کیفر دادن بزهکاران است.

در آیین‌نامه پیش‌گفته برای رسیدن به این هدف مجموعه‌ای از مرحله‌ها و برنامه‌های بازپرورانه شناسایی شده است. تشکیل پرونده شخصیت زندانیان و علت‌شناسی جنایی و شناخت روش‌های مناسب اصلاح‌کننده و نیز مراقبت‌های بازپرورانه از جمله آنها به شمار می‌روند که قاعدتاً باید در عرصه زندان برای دوباره جامعه‌پذیر کردن بزهکاران به کار گرفته شوند. اجرای این برنامه‌های بازپرورانه طبیعتاً به ماندن مجرمان در محیط زندان وابسته است.

کارگزاران زندان با توجه به وضعیت فرد و محیط مدارانه زندانیان به شناسایی و اجرای برنامه‌های مذکور گام برمی‌دارند. برای نمونه، می‌توان به ماده ۱۳۶ و برنامه آموزشی اشاره کرد. مطابق آن، «به منظور سوادآموزی، ارتقای سطح معلومات و جلوگیری از اتلاف وقت محکومان و همچنین تقویت اراده و پرورش فکر و استعدادهاى نهفته آنان در کلیه مراکز حرفه‌آموزی و اشتغال و زندان‌ها از رهگذر وزارتخانه‌های مربوط و مؤسسه‌های آموزشی، علمی و فنی، حرفه‌ای دولتی یا وابسته به دولت و یا سازمان‌های خیریه و نهضت سوادآموزی و با همکاری آنان، تحت نظر واحدهای مربوط در مؤسسه یا زندان، آموزش فنی، حرفه‌ای و مذهبی داده می‌شود.» به این سان، برنامه مذکور که برای اصلاح و درمان بزهکاران به زندان افتاده پیش‌بینی شده، در عرصه زندان اجراپذیر است. یا همچنین است، ماده ۱۵۴ که «...پرورش افکار و استعدادهاى هنری و ارتقای سطح معلومات محکومان...» در زندان را از رهگذر برنامه‌های مناسب بازپرورانه بر عهده زندان نهاده است. چه اینکه، هدف زندان بازپرورانه پروراندن شخصیت بزهکاران در دوره سلب آزادی آنان است. در واقع، زندان از رهگذر ستاندن آزادی مجرمان و پیش‌بینی برنامه‌های اصلاح‌کننده مانند آموزش و پرورش، مهارت‌آموزی، درمان روان بزهکاران در راستای

مجازات دادن و دوباره هنجارمند ساختن این دسته گام برمی‌دارد.^۱

با شیوع ویروس کووید-۱۹ (کرونا) و ضرورت داشتن فاصله‌گذاری اجتماعی در اجرای برنامه‌های بازپرورانه زندان چالش‌های متعددی پدید آمده است؛ زیرا از یک سو در محیط زندان باید به اجرای اقدام‌های اصلاح و درمان‌کننده مبادرت ورزید و از سوی دیگر، سلامت زندانیان در گرو بیرون راندن آنان از این عرصه است. طبیعتاً با این اقدام و نماندن بزهکاران در محیط زندان، برنامه‌ریزی بازپرورانه و اجرای پیش‌بینی شده‌ها در این زمینه امکان‌ناپذیر می‌شود.

فرایند بازپروری بزهکاران در زندان دارای مرحله‌های متعددی است.^۲ نخست مرحله شناخت است. این مرحله برای بازپروری بزهکاران سه بخش دارد: «بررسی بازپرورانه» که در چارچوب آن نسبت به گردآوری اطلاعات مربوط به شخصیت و جنبه‌های مختلف فرد و محیط مدارانه بزهکاران مبادرت ورزیده می‌شود. «علت‌شناسی بازپرورانه» دیگر بخش در این مرحله به شمار می‌رود. در این قسمت با تشکیل پرونده شخصیت و تکیه بر داده‌های گردآمده عوامل ارتکاب بزهکاری شناسایی و تحلیل می‌شوند. به هر رو، برای اصلاح و درمان بزهکاران، ابتدا شناخت مشکل و چرایی ارتکاب جرم ضرورت دارد. پس از این، «تشخیص بازپرورانه» باید صورت پذیرد. در این بخش، بر اساس علت‌شناسی انجام شده، شیوه‌های مناسب بازپروری مجرمان مورد شناسایی قرار می‌گیرند. اینکه کدام روش‌ها برای بازپذیر ساختن بزهکاران نقش آفرین‌اند. این مرحله و بخش‌های آن در آیین‌نامه مذکور پیش‌بینی شده‌اند. مطابق فصل نخست از بخش دوم با عنوان «پذیرش، تشخیص و طبقه‌بندی»، زندان از رهگذر واحد پذیرش و تشخیص باید به «...بررسی و شناخت شخصیت محکومان و متهمان...» مبادرت ورزد. در همین چارچوب، به موجب ماده ۶۴ «محکومان حداکثر دو ماه در قسمت پذیرش و تشخیص تحت آزمایش‌های پزشکی، روان‌پزشکی، آزمون‌های روان‌شناسی و شناخت شخصیت و استعداد قرار گرفته و میزان سلامت جسمی و روانی معلومات و اطلاعات مذهبی و علمی و فنی آنان را در جهت شناخت شخصیت بررسی و تعیین می‌گردد. مددکاران اجتماعی طبق فرم‌های تنظیمی که براساس موازین اسلامی از سوی سازمان تهیه می‌شود، در مورد پیشینه زندگی تحقیقات لازم به عمل

۱. آقای جنت مکان، حسین، *حقوق کیفری عمومی (دانش اجرای احکام کیفری)*، جلد ۴، انتشارات جنگل، چاپ اول، ۱۳۹۴، ص ۹۸.

۲. برای آگاهی بیشتر، نک: بابایی، محمدعلی، *جرم‌شناسی بالینی*، نشر میزان، چاپ دوم، ۱۳۹۰.

آورده، گزارش کاملی از گذشته محکوم یا متهم از دوران طفولیت تا زمان تنظیم گزارش در محیط‌های مختلف خانوادگی، تحصیلی، محلی، حرفه‌ای و غیره را با اظهار نظر خود تهیه می‌نماید. در انقضای مدت اقامت آنان در قسمت پذیرش و تشخیص کلیه گزارش‌های متخصصان در پرونده او متمرکز می‌شوند تا در شورای طبقه‌بندی مطرح شود.» به این سان، در زندان، در فرایند بازپروری بزهکاران، باید در راستای شناخت چرایی ارتکاب جرم با تشکیل پرونده شخصیت و به کارگیری مجموعه‌ای از اقدام‌ها برای تحلیل همه‌جانبه از ابعاد شخصیت بزهکاران گام برداشت.

مرحله دوم اجراست. در این مرحله برنامه‌ها و اقدام‌های مناسب بر اساس تشخیص بازپرورانه به اجرا درمی‌آیند. این برنامه‌ها و اقدام‌ها که هر یک دارای چیستی متفاوت از یکدیگرند، به منظور اجتماعی ساختن دوباره بزهکاران مورد استفاده قرار می‌گیرند. بازپروری بزهکاران آنگاه تبلور می‌یابد که اقدام‌های تشخیص داده شده اجرا شوند؛ زیرا دسترسی به این هدف در گرو مداخله و تأثیرگذاری در نظام شخصیت مجرمان است. در واقع، پس از شناخت مؤلفه‌های نقش‌آفرین در وقوع بزهکاری و شیوه‌های مناسب برای اصلاح و درمان مجرمان باید آنها را اجرا کرد.

این مرحله بسیار بنیادی و با اهمیت است. به همین دلیل در آیین‌نامه پیش‌گفته، فصل جداگانه‌ای با عنوان «برنامه‌های بازپرورانه» به آن اختصاص یافته است. پیش‌بینی این فصل نشان از اهمیت داشتن اجرای برنامه‌های اصلاح و درمان‌کننده دارد. از این رو، کارگزاران زندان با توجه به چرایی ارتکاب بزهکاری باید شیوه‌های بازپرورانه شناسایی شده را که متناسب با وضعیت بزهکاران است، اجرا کنند. برای نمونه می‌توان به ماده ۱۳۶ اشاره کرد. مطابق آن، «محکومان در مدت اقامت خود در مؤسسه یا زندان با توجه به مدت محکومیتشان و کیفیت و نوع برنامه‌های آموزش علمی، دینی و فنی، حرفه‌ای پیش‌بینی شده در زندان‌ها به فراگیری سواد و ادامه تحصیلات علمی، دینی و حرفه‌ای اشتغال خواهند داشت.» بنابراین، در این مرحله تشخیص بازپرورانه جنبه عملیاتی پیدا می‌کند تا از این رهگذر زندان عرصه‌ای برای به اجرا درآمدن کیفر بازپذیرساز باشد. به هر رو، بر اساس ماده ۳، زندان پهنه‌ای به منظور کیفر دادن و بازپروری بزهکاران است. طبیعتاً این هدف از رهگذر برنامه‌های اصلاح و درمان‌کننده در قلمرو زندان تبلور می‌یابد.

مرحله سوم پس‌اجراست. در این مرحله به پیگیری برنامه‌های بازپرورانه مبادرت ورزیده می‌شود. در واقع، نظام زندان‌ها چگونگی تأثیرگذاری اقدام و برنامه‌های اصلاح و درمان‌کننده بر بزهکاران را ارزیابی می‌کند. این مرحله از اهمیت بسیاری برخوردار است؛ زیرا در چارچوب آن نسبت به سطح تأثیر اقدام‌های به‌کار گرفته شده و وضعیت بازپذیر شدن مجرمان پس‌ازندان مراقبت بازپرورانه صورت می‌گیرد. مراقبت بازپرورانه در واقع، شامل سازوکارهای متعددی است که در پرتو آنها از بزهکاران بعد از پایان یافتن دوره زندان به منظور پیروی کردن از قوانین و هنجارهای کیفری و دوباره گرایش نیافتن به سمت جرم‌نگهبانی می‌شود. البته، این مراقبت در راستا و یک بخش از فرایند اصلاح و درمان مجرمان است و بنابراین، جنبه پلیس‌مدارانه ندارد.

این مرحله آنچنان دارای اهمیت است که در سال ۱۳۷۸ آیین‌نامه‌ای جداگانه برای چگونگی سپری شدن آن تدوین شده است. به موجب ماده ۱ آیین‌نامه مذکور، «در راستای اصلاح و تربیت زندانیان با هدف پیشگیری از وقوع جرم از طریق حمایت مادی و معنوی از زندانیان آزادشده و اوجد شرایط... و فراهم نمودن زمینه مساعد به منظور بازگشت آنان به یک زندگی سالم اجتماعی، اداره مراقبت بعد از خروج... ایجاد می‌گردد.» به این سان، مراقبت پس‌ازندان جنبه حمایت‌گرایانه دارد و برای پایداری و تأثیرگذاری، رویکرد و اقدام‌های اصلاح و درمان‌کننده انجام می‌پذیرد. این حمایت دارای شکل‌های مختلف است؛ گاه بُعد اجتماعی و فرهنگی دارد و گاه از جنبه اقتصادی برخوردار است. به هر رو، این مراقبت برای حمایت از بزهکاران، بهبود وضعیت اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی و در واقع فراهم آوردن بسترهای لازم به منظور زندگی متعارف اجتماعی و پیشگیری از تکرار بزهکاری به کار گرفته می‌شود.

شیوع ویروس کووید-۱۹ (کرونا) و در واقع، فاصله‌گذاری اجتماعی و ضرورت داشتن دور ماندن افراد از یکدیگر برای پیشگیری از گسترش آن و بازپروری بزهکاران در زندان، انجام همه این اقدام‌ها و سپری شدن این مرحله‌ها را با چالش‌های متعددی روبه‌رو ساخته است. گردآوری اطلاعات فرد و محیط‌مدارانه نیازمند گفت‌وگو میان جرم‌شناس بازپرورانه و زندانیان یا انجام تحقیقات بازپرورانه از خانواده و گذشته و آن محیط‌ها که اینان در آنها رشد یافته‌اند، است. بدیهی است، به انجام رسیدن این اقدام و گردآوری اطلاعات مذکور در گرو برقراری ارتباطات در محیط حقیقی است. در این زمانه، دوری جستن از یکدیگر شیوه‌ای مناسب برای پیشگیری از ویروس

یادشده است. به همین سبب است که نمی‌توان اقدام‌های مذکور در فرایند بازپروری بزهکاران را به‌آسانی انجام داد.

علاوه بر این، اجرای برنامه‌های بازپرورانه نیز دارای همین وضعیت است. اجرای برنامه‌های آموزشی، پرورشی، مهارت‌آموزی و سایر برنامه‌های بازپرورانه در محیط زندان، دیگر مانند گذشته امکان‌پذیر نیست. این واقعیت چالش بنیادی پیش‌روی فرایند و رویکرد بازپرورانه در زندان به شمار می‌رود و باید به آن توجه داشت. زیرا مجموعه اقدام‌ها و برنامه‌های بازپرورانه در زندان با تکیه بر شناخت عوامل جرم‌زا و حالت خطرناک بزهکاران به چگونگی اصلاح و درمان آنان اتخاذ و اجرا می‌شود. حالت خطرناک در واقع وضعیت بزهکاران است که بیم‌دهنده ارتکاب دوباره بزهکاری از سوی آنان در آینده است. در چارچوب جرم‌شناسی و کیفی‌های بازپرورانه اساساً مهم‌ترین هدف، شناخت و برنامه‌ریزی برای برطرف کردن این حالت است.

با وجود این، شرایط پیش‌آمده رسیدن به این هدف در عرصه زندان را با ابهام و موانع متعددی رویارو ساخته است. این چالش زمانی بنیادی و مسئله‌برانگیز می‌شود که برای حفظ سلامت زندانیان باید در راستای بیرون راندن بزهکاران از زندان تصمیم‌گیری کرد. به هر رو، این بزهکاران بدون آنکه موضوع برنامه‌های بازپرورانه قرار گیرند، صرفاً برای رعایت و تضمین حق بر سلامت به بیرون و در واقع گذر از زندان روانه می‌شوند. آشکار است که این واقعیت اجراء، اصل و نیز حق بزهکاران بر بازپرورانه بودن برنامه‌ها و اقدام‌ها در عرصه زندان را با چالش روبه‌رو ساخته است.

۲.۲. بازدارندگی و توان‌گیری کیفی

عدالت کیفی هدف‌های پیامدگرایانه متعددی دارد. شماری از آنها ناظر به شخصیت بزهکاران است. در پرتو این هدف‌ها اساساً بازپروری مجرمان مورد توجه است. اما دسته‌ای دیگر به چگونگی تصمیم‌گیری بزهکاران و فرصت پیش‌روی آنان در فرایند ارتکاب جرم ناظرند. در این میان، بازدارندگی و توان‌گیری کیفی از جمله هدف‌های عدالت کیفی‌اند تا در پرتو آنها از شمار ارتکاب بزهکاری و تکرار آن کاسته شود.

بازدارندگی کیفری که از سوی دسته‌ای از پندارگران کیفری خصوصاً «سزار بکاریا» مورد توجه بوده است، بیشتر بر ترسانیدن افراد از مجازات شدن و رنج برآمده از آن تکیه دارد.^۱ در واقع، عدالت کیفری در پرتو آن به دنبال ایجاد هراس در میان شهروندان از رهگذر ابزارهای کیفری است تا آنان که اندیشه مجرمانه دارند و آنان که پیش‌تر به بزهکاری روآورده‌اند، دیگر به سوی بزهکاری نروند. بنابراین، ترسانیدن بزه ناکردگان از کیفر و در نتیجه انصراف دادن از بزهکاری و هراسان ساختن بزهکاران از مجازات و سپس دور نمودن آنان از تکرار جرم، هدف عدالت کیفری از این دریچه است.^۲ به این ترتیب، کاهش پیشین و پسین بزهکاری از رهگذر مجازات هدف عدالت کیفری در پرتو بازدارندگی است.

این هدف با به‌کارگیری کیفر در دسترس قرار می‌گیرد. اما در این زمینه رویکردهای متعددی وجود دارد. یک رویکرد بازدارندگی را به شدت به مجازات‌ها پیوند می‌زند. در پرتو آن، اساساً استفاده از کیفرها شدت یافته است که بزه ناکردگان و نیز بزهکاران را از روآوری به جرم دور سازد. زیرا به کارگیری این نوع کیفرها هزینه بسیاری را برای افرادی که گرایش به بزهکاری دارند، پدید می‌آورد. بنابراین، در چارچوب این رویکرد، بهره‌مندی از مجازات‌های شدت‌یافته می‌تواند در کاهش شمار بزهکاری نقش‌آفرین باشد.

اما رویکرد دیگر، بازدارندگی را در گرو قطعیت و سرعت در به‌کارگیری مجازات می‌پندارد.^۳ در پرتو آن، عدالت کیفری نه از رهگذر مجازات‌های شدت‌یافته، بلکه با خواست قطعیت‌یافته و در فرایند رسیدگی و اجرای متعارف می‌تواند به بازدارندگی دست یابد. زیرا در حسابگری کیفری افراد، قدرت عدالت کیفری در زمینه اجرای مجازات مؤلفه‌ای برجسته است که همواره مورد توجه قرار می‌گیرد. بنابراین، چنانچه کیفر شدت یافته باشد، اما قدرت به کارگیری آن وجود نداشته باشد، عدالت کیفری در زمینه رسیدن به هدف بازدارندگی دچار چالش می‌شود. علاوه بر این، سرعت در اجرای کیفر نیز مؤلفه‌ای است که می‌تواند در حسابگری کیفری نقش‌آفرین باشد. چه

۱. پرادل، ژان، *تاریخ اندیشه های کیفری*، ترجمه علی حسین نجفی ابرندآبادی، انتشارات سمت، چاپ یازدهم، ۱۳۹۶، ص ۵۰.

۲. نجفی ابرندآبادی، علی حسین و حمید هاشم بیگی، *دانشنامه جرم شناسی*، کتابخانه گنج دانش، چاپ دوم، ۱۳۹۰، ص ۱۲۹.

۳. بکاریا، سزار، *جرایم و مجازات‌ها*، ترجمه محمدعلی اردبیلی، نشر میزان، چاپ هشتم، ۱۳۹۵، ص ۸۳.

اینکه مؤلفه مذکور یادآورنده چرایی کیفر شدن بزهکاران و در واقع پند گرفتن شهروندان است. به این ترتیب، در چارچوب این رویکرد صرفاً به کارگیری مؤلفه‌های پیش گفته است که می‌تواند به کاهش شمار بزهکاری بینجامد. با وجود این، به نظر می‌رسد آنچه که در این زمانه برای بازدارندگی کیفری مورد توجه قرار می‌گیرد، همانا قطعیت و سرعت در به کارگیری مجازات است.

در زمینه کیفر زندان، اگرچه هدف بنیادی عدالت کیفری بازپروری بزهکاران است، اما بازدارندگی نیز از رهگذر آن دسترس پذیر است. زیرا با به کارگیری زندان، افراد به رنج کیفری برآمده از سلب شدن آزادی می‌رسند. زندان آن مجازاتی است که با سلب کردن آزادی آمد و شد شهروندان به کیفر دادن آنان مبادرت می‌ورزد تا از این رهگذر مجرمان پندآموز شوند و با ترسیدن از مجازات، ارتکاب دوباره بزهکاری را کنار گذارند. به این سان، زندان با وجود اینکه دارای مأموریت بنیادی برای اصلاح و درمان بزهکاران است، در زمینه بازدارندگی نیز می‌تواند نقش آفرین باشد. البته، آنگاه که کیفر مذکور به صورت قطعیت یافته و در یک فرایند پرسرعت به اجرا درآید.

رسیدن به این هدف از رهگذر زندان، آنچنان با اهمیت است که سیاست‌گذاران جنایی ایران نیز به آن توجه نموده‌اند. به موجب ماده ۳ آیین‌نامه سازمان زندان‌ها و اقدامات تأمینی و تربیتی کشور مصوب ۱۳۸۴، «زندان محلی است که در آن محکومانی که حکم آنان قطعی شده است، با معرفی مقام‌های صلاحیت‌دار قضایی و قانونی برای مدت معین یا به طور دائم به منظور تحمل کیفر... نگهداری می‌شوند.» در این شناخت از زندان به «تحمل کیفر» اشاره شده است. آشکار است که منظور از آن بازدارندگی این مجازات بوده است؛ به این معنا که زندان با وجود اینکه از رهگذر سلب آزادی و به کارگیری برنامه‌های بازپرورانه به دوباره جامعه‌پذیر ساختن بزهکاران مبادرت می‌ورزد، اسباب ترسانیدن بزه‌ناکردگان و زندانیان را نیز فراهم می‌آورد تا در نتیجه آنان از ارتکاب بزهکاری صرف‌نظر کنند. در همین چارچوب، قسمت ۱ بند (ج) ماده ۳۸ قانون احکام دائمی برنامه‌های توسعه کشور مصوب ۱۳۹۵ نیز «بازدارندگی» را از جمله رویکردهای ناظر به مجازات زندان برشمرده است تا توجه به آن از رهگذر قانون مذکور جنبه پایدار پیدا کند.

با شیوع ویروس مذکور، استواری و بازدارندگی کیفری زندان با چالش روبه‌رو شده است. زیرا برای پیشگیری از شیوع این بیماری سیاست‌های رهاساز بزهکاران به زندان افتاده اتخاذ می‌شود. در چارچوب آن و با استفاده از شیوه‌های پس‌رونده کیفری و در نتیجه آزاد شدن زندانیان،

چالش‌های متعددی نسبت به قطعیت و سرعت در اجرا کیفر پدید می‌آید. اینجاست که باید برای مهار بزهکاری و استوار نگاه داشتن عدالت کیفری در زمینه مجازات کردن مجرمان و رسیدن به بازدارندگی چاره‌ای جست. به هر رو، ترس برآمده از کیفر شدن شمار قابل توجهی از شهروندان را از روآوری به جرم دور می‌کند. چنانچه در این زمینه چالش پدید آید، زندان نسبت به بازدارندگی دچار ناکارآمدی می‌شود.

علاوه بر این، زندان می‌تواند در زمینه به اجرا درآمدن توان‌گیری کیفری نیز نقش‌آفرین باشد. عدالت کیفری دارای هدف‌های پیامدگرایانه متعددی است که سلب توان بزهکاران از رهگذر مجازات از جمله مهم‌ترین آنهاست.^۱ در پرتو این هدف، کیفر با گرفتن توان مجرمان، فرصت ارتکاب بزهکاری را از آنان دور می‌سازد و بر این اساس ارتکاب بزهکاری از سوی این شهروندان امکان‌ناپذیر می‌شود.^۲ این رویکرد در پیشگیری از تکرار جرم تأثیرگذار است. به همین سبب است که سیاست‌گذاران جنایی در پیش‌بینی کارکرد برای دسته‌ای کیفرها به آن توجه می‌نمایند. در این میان، زندان نیز از جمله مجازات‌هاست که دارای هدف توان‌گیرنده نیز شده است. زیرا با استفاده از این مجازات، همواره بزهکاران از جامعه دور می‌شوند و در نتیجه چندان فرصت ارتکاب بزهکاری پیدا نمی‌کنند. در ماده ۳ آیین‌نامه سازمان زندان‌ها و اقدامات تأمینی و تربیتی کشور مصوب ۱۳۸۳، این هدف شناسایی گردیده است. به موجب آن، زندان مکان نگهداری بزهکاران است. از این رو، توان و فرصت مجرمان برای ارتکاب بزهکاری در دوره‌ای که در این محیط نگهداری می‌شوند، از بین می‌رود.

این کارکرد زندان با شیوع ویروس کووید-۱۹ (کرونا) و آزادکردن شماری از زندانیان دچار چالش گردیده است؛ زیرا گرفتن توان بزهکاران از رهگذر زندان و در گرو نگاه داشتن آنان در محیط مذکور است که طبیعتاً دسترسی به آن با آزاد نمودن این شهروندان امکان‌ناپذیر می‌شود. از این رو، ناتوان شدن عدالت کیفری در زمینه سلب توان دسته‌ای از زندانیان که از رهگذر سیاست‌های رهاساز مربوط به ویروس مذکور به جامعه برگشته‌اند، چالش بنیادی پیش‌روی این سامانه است که شناسایی راهکارهای مناسب در این زمینه و در واقع نسبت به کارآمدکردن عدالت کیفری برای مهار بزهکاری را ضروری می‌سازد.

1. Regoli, Robert.m and Hewitt, John.D, *Exploring criminal justice*, Jones and Bartlett publisher, 2008, p.317.

۲. غلامی، حسین، پیشین، ص ۱۵۰.

نتیجه‌گیری

ویروس کووید-۱۹ (کرونا) مشکل‌های بسیاری برای جامعه بشری از جمله در عرصه عدالت کیفری ایجاد نموده است. چگونگی دادرسی کیفری و اجرای مجازات، خصوصاً زندان، از مهم‌ترین آنها به شمار می‌روند. با وجود این، باید برای مدیریت این جامعه، برقراری عدالت و نظم عمومی، تأمین امنیت و حمایت از بزه‌دیدگان چاره‌ای جست. به هر رو، عدالت کیفری و نیز زندان هدف‌های متعددی دارد و از یک سلسله اصول پیروی می‌کند. رعایت و تضمین این اصول از آن نظر که به انسان‌ها، چه بزه‌کاران و چه بزه‌دیدگان و دیگر شهروندان، مرتبط است، دو چندان می‌شود. به همین دلیل است که سیاست‌گذاران جنایی باید در این شرایط و به هنگام اتخاذ تدابیر کیفری اصول ناظر به عدالت کیفری و زندان را مورد توجه قرار دهند. از این رو، به نظر می‌رسد که عدالت کیفری و زندان باید در این وضعیت و با توجه به ضرورت داشتن فاصله‌گذاری اجتماعی، گام‌های زیر را بردارد، اگرچه سیاست‌گذاران جنایی همواره باید حق سلامت زندانیان را مطلقاً تضمین کنند:

اول، استفاده از سازوکارهای کاهنده زندان. در سیاست جنایی ایران راهبرد پسروی کیفری و شیوه‌های آن شناسایی شده است. از این رو، با توجه به روش‌های آن مانند تعلیق تعقیب دعوای کیفری، میانجی‌گری کیفری، تعلیق اجرای کیفر، مجازات‌های جامعه‌مدار باید به هنگام تصمیم‌گیری قضایی به بهره‌جستن از آنها مبادرت ورزید. چه اینکه در پرتو این شیوه‌ها سطح به کارگیری زندان تا اندازه بسیاری پایین می‌آید و همین اسباب کاهش جمعیت کیفری^۱ و پیشگیری از شیوع ویروس کووید-۱۹ (کرونا) در زندان را فراهم می‌سازد. علاوه بر این، در عرصه زندان نیز روش‌های کاهنده دیگری مثل آزادی مشروط و مرخصی زندانیان می‌تواند در رسیدن به این هدف نقش آفرین باشد. در همین زمینه، مراقبت الکترونیکی که مطابق ماده ۵۵۵ قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲ شناسایی شده است، می‌تواند از روش‌های کیفری مناسب در

۱. برای آگاهی بیشتر نک: میرشمس شهشانی، مانده (به کوشش)، *مجموعه مقالات همایش راهکارهای کاهش جمعیت کیفری زندان*، نشر میزان، چاپ نخست، ۱۳۸۶.

این شرایط به شمار آید.^۱ به موجب این ماده، «آزادی تحت نظارت سامانه‌های الکترونیکی» در فرایند اجرای احکام کیفری اسباب مجازات‌پذیری بزهکاران را در سطح جامعه فراهم می‌کند. بنابراین، در این شرایط شیوه مذکور که با «...نظارت و کنترل فرد تحت مراقبت به صورت مستمر یا دوره‌ای با استفاده از ابزار و تجهیزات الکترونیکی» همراه است، می‌تواند به کاهش خطر ابتلا به ویروس مذکور در زندان و نیز اجرای کیفر بزهکاران، البته در عرصه جامعه، بینجامد. با وجود این، به نظر می‌رسد که این گونه نرمش و پس‌روی‌های کیفری بر بازپروری بزهکاران، بازدارندگی و توان‌گیری کیفری تأثیرگذار باشد. به همین سبب است که باید با بهره‌جستن از فناوری اطلاعات و ارتباطات، زمینه برقراری ارتباط بازپرورانه را ایجاد کرد. برای نمونه، از رهگذر محیط مجازی به آموزش و پرورش زندانیان و حرفه‌آموزی آنان مبادرت ورزید. به این ترتیب، در این دوران باید در راستای «بازپروری مجازی» گام برداشت تا از این رهگذر پس از شناسایی حالت خطرناک مجرمان نسبت به اصلاح و درمان آنان اقدام کرد.

دوم، جداسازی دسته‌های حساس در زندان. بر اساس ضوابط ناظر به زندان، اگرچه نسبت به شماری از بزهکاران به زندان افتاده می‌توان از شیوه‌های کاهنده این کیفر بهره جست، اما شماری از مجرمان همواره باید در این محیط مجازات شوند. ماده ۲۲۱ آیین‌نامه سازمان زندان‌ها و اقدامات تأمینی و تربیتی کشور مصوب ۱۳۸۴، نمونه برجسته در این زمینه به شمار می‌رود. مطابق آن، دسته‌ای از مرتکبان جرم‌های اقتصادی مرخصی‌پذیر نیستند و بنابراین باید با ماندن در زندان به کیفر برسند. به این سان، به کارگیری «روش جداسازی سلامت‌مدارانه» نسبت به این بزهکاران ضروری است تا آن دسته از مجرمان که دارای شرایط پرخطرند، در عرصه‌ای جداگانه زندان را سپری نمایند. ماده ۱ آیین‌نامه نحوه تفکیک و طبقه‌بندی زندانیان مصوب ۱۳۸۵ «وضعیت سلامتی» را از جمله معیارهای بنیادی برای جداسازی زندانیان پیش‌بینی کرده است. بر همین اساس و به موجب ماده ۱۳ آیین‌نامه مذکور، باید «مسئولین و سایر بیماری‌های واگیردار... حسب مورد مطابق دستورالعمل سازمان و با لحاظ سیاست‌های وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی در محل‌های جداگانه نگهداری...» شوند.

۱. گفتنی است که مطابق ماده ۱۷ دستورالعمل سامان‌دهی زندانیان و کاهش جمعیت کیفری زندان‌ها مصوب ۱۳۹۸ کارگزاران قضایی اجرای احکام کیفری تکلیف یافته‌اند تا با توجه به شرایط پیش‌بینی شده در قانون از روش پیش‌گفته برای کاهش شمار زندانیان استفاده نمایند.

سوم، برقراری ارتباط‌های مجازی. در این زمانه جوامع بشری برای پیشبرد مسائل مختلف از محیط مجازی استفاده می‌نمایند. بر همین اساس، دسترسی زندانیان به دسته‌ای از حق‌ها و نیز رعایت شماری از اصول را می‌توان از این رهگذر امکان‌پذیر ساخت. زندانیان حق دارند در دوران زندان آزادانه با خانواده و دوستان دارای ارتباط باشند. اما از نظر فاصله‌گذاری اجتماعی نمی‌توان به برقراری ارتباط و انجام دیدارهای حقیقی مبادرت ورزید. از این رو، ایجاد شبکه مناسب فناوری اطلاعات و ارتباطات در چارچوب زندان می‌تواند اصل تضمین آزادی‌های بنیادین زندانیان را به اجرا درآورد. البته، علاوه بر این، انتقال زندانیان به آن شهرها که خانواده این بزهکاران در آنجا زندگی می‌کنند، نیز چاره‌ای مناسب برای اجرای اصل مذکور به شمار می‌رود.

چهارم، پیشگیری از رهاسازی کیفری. با شیوع ویروس کووید-۱۹ (کرونا) شماری از بزهکاران از زندان‌ها آزاد شده‌اند. این اقدام بر بازدارندگی و توان‌گیری کیفری تأثیر می‌گذارد. به همین دلیل است که باید در فرایند اجرای سازوکارهای جایگزین زندان استوار گام برداشت. به هر رو، اجرای مجازات و سایر ضمانت‌اجراها اگر به شکل قطعیت یافته و با سرعت انجام شود، می‌تواند قدرت نظام عدالت کیفری در بازدارندگی و توان‌گیری کیفری را بالا برد.

شیوع این ویروس واقعیت‌های بسیاری را برای جوامع بشری آشکار ساخته است؛ از جمله اینکه باید همه ظرفیت‌های بشری را مورد توجه قرار داد. استفاده از سازوکارهای ترمیمی، توافقی و شیوه‌های کیفر و زندان‌زدا و همچنین توان نهادهای جامع وی^۱ کمینه در این شرایط می‌توانند از جلوه‌های «سیاست‌گذاری جنایی شایسته» به شمار آیند. علاوه بر این، با توجه به این واقعیت و مشکل‌های برآمده از شیوع ویروس کووید-۱۹ (کرونا) و خصوصاً سیاست‌های کیفری‌ای که تاکنون پیش‌بینی شده‌اند، باید به بازنگری در سیاست جنایی مبادرت ورزید. البته، این بازنگری باید در راستای به کارگیری ظرفیت‌های محیط مجازی صورت پذیرد. پیش‌بینی «مجازات‌های فناورانه»، کاهش سطح استفاده از کیفر زندان، مجازی کردن دسته‌ای از اقدام‌های عدالت کیفری و در نهایت سیاست‌گذاری جنایی برای وضعیت‌های اضطراری باید از جمله مصادیق بازنگری کیفری باشند.

۱. گفتنی است، در زمینه به کارگیری بیشینه ظرفیت نهادهای جامع وی در عرصه عدالت کیفری و دسترسی به هدف‌های برجسته آن مانند بازپروری بزهکاران می‌توان به اجرای «دستورالعمل نحوه مشارکت و تعامل نهادهای مردمی با قوه قضائیه مصوب ۱۳۹۸» اهمیت دوچندان بخشید.

فهرست منابع

الف) منابع فارسی

کتاب

۱. آقایی جنت‌مکان، حسین، *حقوق کیفری عمومی (کیفرشناسی نو)*، جلد ۳، انتشارات جنگل، چاپ دوم، ۱۳۹۴.
۲. آقایی جنت‌مکان، حسین، *حقوق کیفری عمومی (دانش اجرای احکام کیفری)*، جلد ۴، انتشارات جنگل، چاپ اول، ۱۳۹۴.
۳. بابایی، محمدعلی، *جرم‌شناسی بالینی*، نشر میزان، چاپ دوم، ۱۳۹۰.
۴. بکاریا، سزار، *جرایم و مجازات‌ها*، ترجمه محمدعلی اردبیلی، نشر میزان، چاپ هشتم، ۱۳۹۵.
۵. بروکس، تام، *مجازات*، ترجمه محمدعلی کاظم نظری، نشر میزان، چاپ اول، ۱۳۹۵.
۶. بولک، برنار، *کیفرشناسی*، ترجمه علی حسین نجفی ابرندآبادی، مجمع علمی و فرهنگی مجد، چاپ پنجم، ۱۳۸۵.
۷. پردال، ژان، *تاریخ اندیشه‌های کیفری*، ترجمه علی حسین نجفی ابرندآبادی، انتشارات سمت، چاپ یازدهم، ۱۳۹۶.
۸. پرت، جان، *مجازات و تمدن*، ترجمه هانیه‌سادات هژبرالساداتی، نشر میزان، چاپ اول، ۱۳۹۶.
۹. جوان جعفری، عبدالرضا و سیدمحمدجواد ساداتی، *ماهیت فلسفی و جامعه‌شناختی کیفر*، نشر میزان، چاپ اول، ۱۳۹۴.
۱۰. دانش، تاج‌زمان، *حقوق زندانیان و علم زندان‌ها*، انتشارات دانشگاه تهران، چاپ چهارم، ۱۳۷۶.
۱۱. غلامی، حسین، *کیفرشناسی*، نشر میزان، چاپ چهارم، ۱۳۹۵.
۱۲. صفاری، علی، *کیفرشناسی*، انتشارات جنگل، چاپ اول، ۱۳۸۶.

۱۳. میرشمس شهشانی، مائده (به کوشش)، *مجموعه مقالات همایش راه‌کارهای کاهش جمعیت کیفری زندان*، نشر میزان، چاپ اول، ۱۳۸۶.

۱۴. نجفی ابرندآبادی، علی حسین و حمید هاشم بیگی، *دانشنامه جرم‌شناسی*، کتابخانه گنج دانش، چاپ دوم، ۱۳۹۰.

۱۵. هالوی، گابریل، *کیفردهی آموزه‌ای مدرن*، ترجمه علی شجاعی، نشر دادگستر، چاپ اول، ۱۳۹۳.

مقاله

۱۶. صفاری، علی، توجیه یا دلیل‌آوری برای مجازات، مجله تحقیقات حقوقی، ۱۳۸۴، شماره ۴۲.

ب) منابع انگلیسی

Books

17. Regoli, Robert. M and Hewitt, John. D, *Exploring criminal justice*, Jones and Bartlett publisher, 2008.
18. Segev, Reem, *Consequentialism, Responsibility, and Retribution Comments on Victor Tadros' Theory of Punishment*, Jerusalem Review of Legal Studies, Volume 5, 2012.

Articles

19. Conrds, Johan. P, "Corrections and Simple Justice", *Journal of Criminal Law and Criminology*, volume 64. 1973.
20. Lines, Rick, "The right to health of prisoners in international human rights law", *International Journal of Prisoner Health*, volume 4, 2008.